Genişletilmiş 8. Basım

ŞEHİR COĞRAFYASI

Prof. Dr. Alpaslan Aliağaoğlu
Doç. Dr. Abdullah Uğur

nobel

ŞEHİR COĞRAFYASI

Prof. Dr. Alpaslan Aliağaoğlu, Doç. Dr. Abdullah Uğur

Yayın No. : 302
Eğitim No. : 383
ISBN : 978-605-133-204-8
E-ISBN : 978-625-402-399-6
Basım Sayısı : Genişletilmiş 8. Basım, Mart 2021

© Copyright 2021, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.

Genel Yayın Yönetmeni : Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Yayın Koordinatörü : Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Redaksiyon : Ramazan Erciyas -ramazan@nobelyayin.com-
Sayfa Tasarım : Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım : Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-
Baskı Sorumlusu : Yavuz Şahin -yavuz@nobelyayin.com-
Baskı ve Cilt : Atalay Matbaacılık / Sertifika No.: 15689-
Büyük Sanayi 1 Cad. Elif Sok. No.:7/236-237 İskitler / ANKARA

Kütüphane Bilgi Kartı

Aliağaoğlu, Alpaslan., Uğur, Abdullah.
Şehir Coğrafyası / *Alpaslan Aliağaoğlu, Abdullah Uğur*
1. Basım, XII + 316 s., 16x23,5 cm
Kaynakça var, dizin yok.
ISBN : 978-605-133-204-8
E-ISBN : 978-625-402-399-6
1. Şehir 2. Coğrafya 3. Şehir Coğrafyası

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı mh. 2465 sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat Şaşmaz-ANKARA - siparis@nobelyayin.com-
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
E-Satış: www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com / www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa Basım Dağıtım, Arasta, Arkadaş Kitabevi, D&R Mağazaları, Dost Dağıtım, Ekip Dağıtım, Kida Dağıtım, Kitapsan, Nezih Kitabevleri, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri

Ön Söz

İnsan ile doğal ortam arasındaki etkileşimi konu alan coğrafyanın başlıca inceleme alanlarından biri de insanların yeryüzündeki en son mekânsal ürünü olan şehirlerdir. Dünya genelinde olduğu gibi, ülkemizde de nüfusun büyük çoğunluğu şehirlerde yaşamaktadır. Şehirler, kendi nüfuslarına ek olarak, merkezî konumları ve ürettikleri mal ve hizmetlerin çeşitli olması nedeniyle çevrelerindeki nüfusu da kendilerine bağlayarak dünyadaki nüfusun büyük bir bölümünü doğrudan ve dolaylı olarak etkilerler. Uzun bir geçmişe ve her dönemde farklı sorunlara sahip olan şehirlerin sorunları, günümüzde daha da artmıştır. Doğası gereği karmaşık ve sürekli değişen bir yapıya sahip şehirlerin, planlanması zor, problemleri de çok ve çeşitli olmaktadır. Şehirlerdeki çok sayıdaki güçlüğün çözümü ve sağlıklı bir şehir gelişiminin sağlanması, ancak onun iyi bir şekilde okunmasına bağlıdır. Bu çalışmanın amacı da DUNCAN'ın (1990) benzetmesinden yola çıkarak, "bir metin olan şehri" okumak, anlamaya çalışmaktır. Kuşkusuz şehirsel metnin farklı bilim insanları (siyaset bilimciler, sosyologlar, şehir ve bölge plancıları, tarihçiler gibi) için farklı anlamları vardır. Bunlarla birlikte şehri coğrafi açıdan okuma ve anlamayı hedefleyen bu çalışmanın başta üniversitelerimizin coğrafya öğrencilerine olmak üzere şehir, şehir coğrafyası alanında çalışma yapan, ilgi duyanlara faydalı olacağı umulmaktadır.

Türkiye'de şehir coğrafyası alanındaki ilk eser, Prof. Dr. Süha Göney'e aittir. "Şehir Coğrafyası I" adlı eserin ilk baskısı 1977 yılında, ikinci baskısı 1984 yılında yapılmıştır. Uzun süre üniversitelerde okutulan bu eserin 3. baskısı 1995 yılında yapılmıştır. Prof. Dr. Bedriye Tolun-Denker, "Şehir İçi Arazi Kullanılışı" adlı eseriyle (1976) konuya katkıda bulunan başka bir coğrafyacı bilim insanıdır. Prof. Dr. Erol Tümertekin, Prof. Dr. Metin Tuncel, Prof. Dr. Necdet Tunçdilek, Prof. Dr. Hayati Doğanay, Prof. Dr. Ayşe Nur Timor konuya araştırma kitap, makale doktora ve doçentlik tezi düzeyinde eserler vererek katkıda bulunan diğer coğrafyacı bilim insanlarıdır.

Değişim, coğrafyanın doğasında vardır. Konu şehirler olunca değişim, daha anlamlı bir sözcük haline gelmektedir. Eldeki eser, dinamik, dolayısıyla değişen bir yapıya sahip olan şehirleri, anlama konusunda katkı sağlamayı ummaktadır. İddialı olmakla birlikte kitap, şehir coğrafyası ilgi alanını güncellemektedir. Hazırlanması yaklaşık beş yıl süren bu kitabın yazarları, şehir coğrafyası üzerine doktora yapmış akademisyenlerdir. Kitapta yer alan şekil, tablo ve fotoğrafların, şehirleri okuma ve anlamada kolaylık sağlayacağı düşünülmektedir. Kitabın dipnotlar ve kaynaklar kısmıyla da konuyu daha ayrıntılı öğrenmek isteyenler için de faydalı olacağı umulmaktadır. Ancak onun eksik yönlerinin olmadığı da söylenemez. Bu eksiklikler siz okuyucuların eleştirileri ile giderilecektir. Ayrıca gelecek baskılarda kitaba "şehir planlaması" adlı bir alt bölüm de eklenecektir.

"Şehir Coğrafyası" adlı bu kitap, yedi bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde farklı ölçütlere göre şehir tanımları ele alınmakta, şehir coğrafyasının doğası, şehre coğrafi açıdan bakanların bu çalışmalarında ortaya koydukları farklı yaklaşımlar irdelenmektedir. Şehirlerin ortaya çıkışı, bu çıkışın nasıl ve nerede yaşandığı ile ilgili bilgiler veren teoriler ile ilk bölüm tamamlanmaktadır. İkinci bölümde farklı zamanlarda, farklı kültür ve ekonomik koşullarda şehirsel coğrafi görünümlerin aldığı biçimler konu edilmektedir. Genel olarak bakıldığında yabancı dilde yazılan şehir coğrafyası ders kitaplarında ele alınan konulara ilâve olarak Selçuklu ve Osmanlı şehri de ele alınmaktadır. Üçüncü bölümde şehirleşme, şehirleşmeyi etkileyen koşullar, şehirleşme aşamaları ele alınmaktadır. Şehirlerin yer seçimi, şehir-fiziki çevre etkileşimi ve şehir nüfusunun özellikleri üçüncü bölümün konusunu oluşturmaktadır. Şehirler kurulur kurulmaz hem kendi içinde hem de çevresindeki mekânın düzeninde farklılıklar ortaya çıkar. Böylece gerek yerel gerekse bölgesel ölçekte mekânsal örgütlenme yaşanmaktadır. Mekânın nasıl düzenlendiğini açıklayan çeşitli model ve teoriler bulunmaktadır. Bu konuda akla hemen THUNEN ve CHRISTALLER'in model ve teorisi gelmektedir. Kuşkusuz bunlara ilave edilecek başka modeller de vardır. Bütün bu model ve teoriler beşinci bölümde ele alınmaktadır. Şehirler kuşkusuz amacı olan yerleşmelerdir. Bu amaca ulaşmak bazı işlevlerin yerine getirilmesi ile mümkün olur. Şehirlerin işlevsel sınıflandırılması ve başlıca şehirsel işlevler altıncı bölümün konusudur. Bölümün sonunda şehir ile çevresi arasındaki etkileşimi sonucu ortaya çıkan etki sahası konusuna yer verilmektedir. Şehirler insan yapısı mekânsal düzenlerdir. Ancak bu mekânsal düzen, nesnel değil, özneldir ve herkesin kendi kafasında çeşitli faktörlerin etkileşimi sonucu şekillenen kendi mekânsal düzeni vardır. Bu mekânsal düzen şehirsel algı bölümünde anlatılmaktadır.

Bu kitap daha önce yapılan çalışmalara çok şey borçludur. Nitekim kitap, yukarıda adı geçen coğrafyacı bilim insanları ile birlikte daha birçok araştırmacının katkısı ile ortaya çıkmıştır. Bunların başında Prof. Dr. Terry G. Jordon-Byckkov, Prof. Dr. Charles Whynne-Hammond, Lewis Mumford ve Prof. Dr. Harold Carter, Prof. Dr. David Harvey, Prof. Dr. Michael Pacıone gelmektedir.

Bunların yanı sıra, Prof. Dr. İlhan Tekeli, Prof. Dr. Ruşen Keleş, Prof. Dr. İclal Dinçer, Dr. Öğr. Üyesi P. Pelin Özden, Prof. Dr. Şükran Şahin, Dr. Öğr. Üyesi Vedat Çalışkan'ın da kitabın hazırlanmasında katkısı vardır. Kendilerine çeşitli eserlerin temini konusunda yardımları için minnet borçluyuz. Bütün hoca ve meslektaşlarımıza bu nedenle içtenlikle teşekkürü borç biliriz. Kitabın edit aşamasında yardımlarını gördüğümüz Arş. Gör. Alper Uzun, Dr. Öğr. Üyesi H. İbrahim Şahin ve Doç. Dr. Salim Çonoğlu'na teşekkür ederiz. Yine kütüphane ile bağlantımızı devamlı kılan coğrafya bölümü lisans öğrencilerimiz Mehmet Güleç ve Mehmet Cezairlioğlu'nun da yardımları unutulamaz.

Sonuç olarak kitabın şehre ilgi duyan bütün insanlara yararlı olması en büyük arzumuzdur.

Doç. Dr. Alpaslan Aliağaoğlu
Denizli-2009

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Uğur
Balıkesir-2009

İKİNCİ BASKININ
ÖN SÖZÜ

İlk baskısı 2010 yılında yapılmış ve kısa sürede tükenmiş olan Şehir Coğrafyası'nın bu ikinci baskısı, ilgililerin ihtiyacını karşılamak için tekrar gözden geçirilmiştir.

İlk baskı ile ikinci baskı arasındaki sürenin azlığı ve mevcut akademik ilgilerimizin çokluğu nedeniyle bu baskıda ilk baskınının planında değişiklik yapılmamış, mevcut yazım yanlışlıkları giderilmiş, akademik okumalarımıza bağlı olarak niceliksel olarak büyük değişiklikler yapılmasa da önemli bazı eklemeler yapılmıştır. Bu baskının ilk baskıdan diğer bir farkı ise şekillerle görsel olarak daha zengin hale getirilmesi ve yeni fotoğraflarla desteklenmesidir.

Bu şekliyle eldeki kitabın faydalı olması ve ilgiliyle karşılanması en büyük arzumuzdur.

Doç. Dr. Alpaslan Aliağaoğlu
Balıkesir, 2011

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Uğur
Denizli, 2011

ÜÇÜNCÜ BASKININ
ÖNSÖZÜ

İkinci baskının kısa sürede tükenmesi, bazı veri ve konuların güncellenmesi ihtiyacı bu baskıyı zorunlu hale getirdi. Üçüncü baskıda en önemli değişiklik, modern ve postmodern şehir ile karşı şehirleşme konularının eklenmesi olmuştur. Ayrıca ulaşım ve sağlık fonksiyonları önemli ölçüde gözden geçirilmiş olup; diğer konularda da önemli bir takım ilâveler yapılmıştır. Çalışmanın eldeki durumunun konuya ilgi duyanlara daha faydalı olacağı umulmaktadır.

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Uğur

Denizli 2013

Doç. Dr. Alpaslan Aliağaoğlu

Balıkesir 2013

DÖRDÜNCÜ BASKININ
ÖNSÖZÜ

Üçüncü baskının tükenmesi bu baskıyı zorunlu hale getirdi. Dördüncü baskıda en önemli değişiklik, modern ve postmodern şehir ile küresel şehir konularının tekrar gözden geçirilmesi olmuş ve bazı konularda (ticaret fonksiyonu gibi) sınırlı değişiklikler yapılmıştır. Çalışmanın eldeki durumunun konuya ilgi duyanlara daha faydalı olacağı umulmaktadır.

Y. Doç. Dr. Abdullah Uğur

Denizli 2015

Prof. Dr. Alpaslan Aliağaoğlu

Balıkesir 2015

BEŞİNCİ BASKININ
ÖNSÖZÜ

Dördüncü baskının tükenmesi bu baskıyı zorunlu hale getirmiştir. Beşinci baskıdaki en önemli değişiklik; konut fonksiyonunun eklenmesi, turizm ve rekreasyon fonksiyonunun ise genişletilerek tekrar ele alınması olmuştur. Bunula birlikte kitap bir bütün olarak tekrar gözden geçirilmiş, bazı küçük ekleme ve düzeltmeler yapılmıştır. Tüm bunlarla beraber kitabın eksik ve hataları olabilir. Tüm eksik ve hatalar bütünüyle kitabın yazarlarına aittir. Bu konuda siz değerli okurlarımızın bildirimleri ve eleştirileri bize bundan sonraki baskılarda ışık tutacaktır. Kitabın, şehir ve şehir coğrafyası konularına ilgi duyanlara faydalı olması, en büyük dileğimizdir.

Doç. Dr. Abdullah Uğur

Denizli 2016

Prof. Dr. Alpaslan Aliağaoğlu

Balıkesir 2016

ALTINCI BASKININ
ÖNSÖZÜ

Beşinci baskının tükenmesi bu baskıyı zorunlu hale getirmiştir. Altıncı baskıdaki en önemli değişiklik; şehir kimliği konusunun eklenmesi olmuştur. Bununla birlikte kitap bir bütün olarak tekrar gözden geçirilmiş, bazı küçük ekleme ve düzeltmeler yapılmıştır. Tüm bunlarla beraber kitabın eksik ve hataları olabilir. Tüm eksik ve hatalar bütünüyle kitabın yazarlarına aittir. Bu konuda siz değerli okurlarımızın bildirimleri ve eleştirileri bize bundan sonraki baskılarda ışık tutacaktır. Kitabın, şehir ve şehir coğrafyası konularına ilgi duyanlara faydalı olması, en büyük dileğimizdir.

Doç. Dr. Abdullah Uğur

Denizli 2018

Prof. Dr. Alpaslan Aliağaoğlu

Balıkesir 2018

Bölüm 1

Şehir, Şehir Coğrafyası, Şehirlerin Kökeni

Ön Söz V

Bölüm 1
Şehir, Şehir Coğrafyası, Şehirlerin Kökeni

1.1. Başlıca şehir tanımları 1
1.2. Şehir coğrafyası çalışma alanı 6
1.3. Şehir coğrafyasında etkili olan başlıca akımlar 7
1.4 Şehirlerin kökeni ve başlıca teoriler 17
1.4.1. Hidrolik teori: Şehirleşmenin çevresel temelleri 18
1.4.2. Ekonomik teoriler: Pazar yeri olarak şehir 21
1.4.3. Askeri teoriler: Güç odağı olarak şehir 23
1.4.4. Dini teoriler: Kutsal yer olarak şehir 24
1.4.5. Anadolu'da şehirlerin kökeni 26

Bölüm 2
Şehirsel Coğrafî Görünümler

2.1. Yunan şehri 29
2.2. Roma şehri 31
2.3. Orta Çağ şehri 34
2.4. İslâm şehri (Arap şehri) 37
2.5. Rönesans ve Barok şehri 42
2.6. Sanayi şehri 44
2.7. Selçuklu şehri 48
2.8. Osmanlı şehri 52
2.9. Kapitalist şehir 57
2.10. Sömürge şehri 59

2.11. Küreselleşme/Küresel şehir 63
2.12. Sosyalist şehir (Socgorod) 75
2.13. Latin Amerika şehri 78
2.14. Modern ve postmodern şehir 81

Bölüm 3
Şehirleşme, Özellikler ve Kavramlar

3.1. Şehirleşme 93
3.2. Şehirleşmeyi etkileyen başlıca faktörler 95
3.2.1-Tarımda gelişmeler 95
3.2.2. Sanayileşme 96
3.2.3. Ulaşımın gelişimi 96
3.2.4. Sosyal ve kültürel çekicilikler 97
3.2.5. Eğitim seviyesinin yükselmesi 97
3.2.6. Doğal nüfus artışı 97
3.2.7. Algılama 97
3.2.8. Siyasi nedenler 98
3.3. Dünyada Şehirleşme 98
3.4. Üçüncü Dünya şehirleşmesi ve başlıca özellikler 107
3.5. Çevre şehirleşme (suburbanization, banliyöleşme) 116
3.6. Megalopolis 121
3.7. Karşı şehirleşme (counterurbanization) 126
3.8. Konürbasyon (Conurbation-Birleşik şehir) 129
3.9. Ökümenopolis (Ecumenopolis-Dünya şehri) 129

Bölüm 4
Şehir Sit Tipleri, Fizikî Çevre ve Şehir Nüfusu

4.1. Sit ve situasyon 131
4.1.1. Savunma sitleri 132
4.1.2. Ticaret yolu sitleri 135
4.2. Şehir ve fiziksel çevre 136
4.2.1. Şehir ve jeoloji 137
4.2.2. Şehir ve topografya 139
4.2.3. Şehir ve İklim 141
4.2.4. Şehir ve hidrografya 146

4.2.5. Şehir ve bitki örtüsü 149
4.3. Şehir ve nüfus 149

Bölüm 5
Şehirlerin Mekânı Düzenleme Şekilleri ve Şehir İçi Arazi Kullanım Kalıpları

5.1. Thünen Modeli 155
5.2. Merkezi yerler teorisi (MYT) 159
5.3. Şehir içi arazi kullanım kalıpları 165
5.3.1. Ortak merkezli çemberler modeli (Şikago ekolü) 165
5.3.2. Sektör (ışınsal dilimler) modeli 169
5.3.3. Çok çekirdekli model 171

Bölüm 6
Fonksiyon Kavramı, Fonksiyonel Sınıflandırma Ve Şehirsel Fonksiyonlar

6.1. Fonksiyon kavramı 175
6.2. Şehirlerin fonksiyonel sınıflandırılması 176
6.3. Başlıca şehirsel fonksiyonlar 183
6.3.1. İdarî fonksiyon 183
6.3.2. Kültürel fonksiyonlar 186
6.3.3. Sanayi fonksiyonu 192
6.3.4. Ticaret fonksiyonu 198
6.3.5. Ulaşım fonksiyonu 210
6.3.6. Turizm ve rekreasyon fonksiyonu 225
6.3.7. Güvenlik fonksiyonu 238
6.3.8. Sağlık fonksiyonu 248
6.3.9. Tarım fonksiyonu 257
6.3.10. Konut fonksiyonu 260
6.3.11. Mezarlıklar 267
6.3.12. Şehir ve etki sahası 269

Bölüm 7
Şehirsel Algı ve Şehirsel Kimlik

Kaynaklar 289